

Çuwal serpen / hekaýa

Category: Hekaýalar, Kitapcy, Sözler
написано kitapcy | 23 января, 2025
Çuwal serpen / hekaýa ÇUWAL SERPEN

Halypa tüýdükci Baky MAŞAKOWA bagışlaýaryn.

Nurly baýyň toýunyň gyzan wagtydy. Özüniň ýalñyz kemakyl ogluna Tejen etrapynyň iň owadan, iň çepe gyzyny alyp berýän baý toýy uludan tutupdy. Toýa ýygnanan märekäniň aňyrsy-bärisi ýokdy. Diňe Tejen etrapynyň däl, Mary, Ahal etraplarynyňam

atly bagşydyr pälwanlary, ýyndam atlary toýdan nijeme gün öñ gelip, bu ýerde goş basyp ýatyrdylar.

Gelin getirilip, ýörite tutulan alty ganat ak öye salnandan soñ, märeke sap-sap bolup başlady. Kimler pälwanlaryň göreş tutýan ýerine eñse, kimler her ýerde-her ýerde eşidilip ugran aýdym sesine tarap yñdy. Çünkü her bagşy öz diňleýjisini öz sesi bilen ýanyна çekmeliди. Kim ýanyна köp märeke tolap bilse, şol bagşynyň ýeñdigidi. Onsoñ tä bagşylaryň aýdyşygy bir ýan yüzli bolaýanca, märeke bir ol bagşynyň ýanyна akýardy, bir bu bagşynyň.

Kimler bsa uzaga goýberiljek atlaryň ýanynda hümer bolşup durdy. Kimler ýaglyga towusýardy, kimler yüzük oýnaýardy.

Gyrmyzy donunyň dynyny biline dakyp, mele ýorgany sáp jedip ýören Nurly baý iki ýana alakjaýardy. Ol bir bagşylaryň aýdym aýdyp oturan ýerine, bir pälwanlaryň göreş tutýan ýerine, bir atlaryň çapyşyga ugradyljak bolnup duran ýerine barýardy. Toýa serenjam berýärdi, baýrak belleýärdi. Onsoñ telim jarçy telim ýerden gygyryp, onuň aýdanlaryny märeke yetirýärdi.

Gelniň salan öýüniň gözeneginiň gabadynda üýşüp duran bir topbajyk märeke hem Nurly baýyň nazaryndan sypmady. Ol ýere üýsen adamlar eli gargsy tüýdükli, başy şyrdagy çykan çypyrmaly, egni sal-sal donly çopan ýigidin daşyna egrilişip durdular. Bu sähraýy ýigit barmaklaryny tüýdüğiniň deşiklerine goýup, ony döşüne ýaplap durşuna ýanyndaky adamlara gargsy tüýdugiň döreýsi barada rowaýat aýdyp berýärdi.

– Isgender Zülkarnaýn patyşa şahly bolanmyş. Emma ol öz şahyny hiç wagt adam ogluna görkezmeýän eken. Onsoñ meniň ýaly bir çopan pahyr tötänden onuň şahyny göräýenmiş. Ol » Isgender Zülkarnaýn patışanyň şahy bar eken» diýip, biriniň ýanynda dilini ýarsa, başynyň ölümlı, malynyň hem talaňly boljagyny bilipdir. Yöne ol bu gören zadyny içine sygdyryp saklabam bilmändir. Edil ýüregi agzyndan çykyp barýarmyş. Onsoñ bu üýtgeşik ahwalaty bir ýerde aýdyp, içini sowatmasa, ynjalmajagyny bilen çopan görgüli ahyry bir kyrk gulaç guýynyň agzyndan seredipdir-de: «A-haw, adamlar, Isgender Zülkarnaýnyň şahy bar eken, haw!» diýip gygyrypdyr. Şondan soňra ýüregi az-kem düşüşip, yzyna dolanypdir. Yöne dünýäde bilinmän syr

galmaly dälmiş diýyä. Isgender Zülkarnaýnyň hem şahynyň bardygy bir ý bilen hökman bilinäýmeliňiň diýyä. Onsoň hälki çopanyň agzyndan gygyryp gaýdan guýusynyň içinden bir gamış gögerip çykanmyş. Ine, onsoň biri ýaňky gamışdan tüydük edinenmiň welin, ol: «A-haw, adamlar, Isgender Zülkarnaýnyň şahy bar eken, haw!» diýip, gygyryberipdir. Göräýmäge gamak gargsy ýalydyr welin, oýun bardyr munda. Munuň owazy adamyň kalbyna sygman, zor bilen böwsüp çykan owazdyr...

Çopan ýigit şeýle diýip, tüydüğini agzyna ýetirip, mukam çalmaga synandy. Emma edil şol pursatda aňyrdan ýetip gelen Nurly baý oňa mukam çalmaga maý bermedi. Öz toýunda şeýle bir eleşan çopanyň orta çykyp durşuna gahary geldi, muny özüne kiçilik bildi.

– Ýeri-ow, ýagşy ýigit, meniň toýumda märekäniň öňüne çykyp, meni masgaralajak bolýaňmy? – diýip, Nurly baý märekäniň üstaşyry çopana tarap gaharly gygyrdu. – Bu her ýeteneniň orta çykybermeli toýy däl. Meniň toýumda diňe külli türkmeniň atly bagşylary aýdym aýtmalydyr. Ana, ýomutdan, gökleñdenem bagşylar geldiler.

Çopan duýdansyz çykan bu sese tisginip, agzyna ýetirip barýan tüydüğini ýene gursagyna goýsa-da, özünü ýitirmede. Arkaýyn gürledi:

– Baý aga, toýuň mübärek bolsun. Gelniň aýagy düşümlü bolsun.

Ol baýyň jogabyna-da garaşman, sözünü dowam etdi:

– Hawa, baý aga, seniň toýuň dabarası tutuş türkmen sährasyna ýaýrady. Ýomutdan, gökleñden, çowdurdan bagşy geljeginem eşitdik. Bizem onsoň baý aganyň toýuny gutlaly, hemem birki sany mukam gaçyryp bereli diýdik-de gaýdyberdik.

Çopanyň ýeser jogap berşi toý humary bilen göçgün adamlaryň keýpini hasam göterdi. Bir gyrada duran ýaşuly hasasyna agram salyp, loh-loh güldi-de:

– Haý, berekella, bolsa-da ýeser çopan ekeniň – diýip, gygyrdu. Soňra bolsa näme diýjegini bilmän agzyny müñküldedip duran baýa ýüzlendi. – Baý, ýigit dogry aýdýa. Tüýs sähraýy ýigit eken. Ýurejigindäki dilinde. Azar berme ýigide. Goý, olam görsün toýuň hezilini.

– Görse görsün welin... – diýip, bu sözlerden soň bady ýatyşan

baý gümürtik gürledi. Soňra bolsa nägile äheňde sözünüň üstüne goşdy. – Yöne tüýdüğini bir ýygnasyn. Bu ýerde külli türkmeni daňan atly bagşylar bar. Nurly baýyň toýunda sazandalyk etmek, sähhrada mal yzyndan başga zady görmedik çopana galmandyr. Bu ýer her bir zaňñaryň henek edip ýörmeli ýeri däl.

Çopan hem pes oturmady:

– Atly bolsun, atsyz bolsun, ähli bagşylaryň örki sähradyr, baý aga. Türkmeniň ähli mukamy ozaly sähhrada döreýändir. Ymgyr çölüň içinde malyň yzyna düşüp ýören adamlaram bihal adamlar däldir. Olar gamak garga gudrat görkezdirýän adamlardyr. Ummaszы sähradaky süri-süri goýunlar tüýdugiň owazy bilen agyp-dönýändir. Sähranyň üsti bilen toýnuk ýasap uçup barýan durnalar tüýdugiň owazyny eşidende sähraýy çopanyň daşynda perwaz urup başlaýandyr. Sähraýy çopan tüýdugiň owazy bilen alysdaky ýarynyň ýüregini sersdirýändir. Tüýdugiň owazy bilen çopan gum depelerini ondan-oña göçürip ýören harasady dep edýändir.

– Haý, berekella, bolsa-da gaty ýeser ýigit ekeni – diýsip, duranlar gülüşdiler. Hälki ýaşuly bolsa henizem gaharlanjagyny, güljegini bilmän duran Nurly baýa töwella etdi:

– Baý, azar bermesene oglana. Goý, keýpden çyksyn. Toý günüdür-dä. Goý, tüýdük çalasy gelen tüýdük çalsyn, aýdym aýdasy gelen aýdym aýtsyn. Ýanynda adam galmasa, özem goýar tüýdük çalmasyny.

Toý günü özünü giň tutmagy ýüregine düwen baý şundan soň sesini çykarman öz işi bilen boldy.

– Hany, ýağsy ýigit, adamlara bir hezil ber! – diýsip, çopanyň daşyna üýşüp duranlar ýerli-ýerden oña jelal berdiler. Emma olaryň tüýdük diňlemek arzuwyndan kelesaňrak sähraýy çopanyň bolşuna tomaşa edesi gelşi artygrakdy. Olar çopanyň bolşuna güýmenje hökmünde tomaşa edýärdiler. Ondan ullakan zat çykar öýdübem duranokdylar.

Çopan ýigidem adamlaryň bolşuna üns bermän, öz işi bilen boldy. Köne donunyň synyny biline gysdyrda, çok düşüp mukam çalmaga başlady. Ýapbyllajak owazyň mymyjak tolkuny entek şeýle bir uzaga ýaýrap, her ýerde-her ýerde aýdym aýdyp oturan

atly bagşylaryň daşyndaky märeke dawa edenokdy. Entek mukam ummanynyň düýbünden gopup başlan harasay duýlanokdy. Her niçigem bolsa, onuň ýüzündäki mymyjak tolkunlar özüniň ýeten ýerindäki adamlary girdabyna dolap aldy. Dolanyp sypdyrmady. Soňra mukam ummany hanasyma sygman, gaýnap, çyrpynyp başlady. Onuň owazyna gulak salyp duran adamlar dünýädäki bar zady unutdylar. Beýleki bagşylar ýatdan çykdy. Sähraýy tüýdükçiniň daşyndaky märeke bolsa barha artýardy. Ondan soňra bu ýerdäki märekeňi görüp, beýleki bagşylaryň ýanyndaky adamlaram ikiden-ýekeden bu ýere gelip ugradylar. Gargy gamış daşyna üýsen märekeňi ýylanyň guş sürüjigini öz owsunyna bent edişi ýaly bent edip taşlady. Mukamyň tolkunlary barha möwjeýärdi, aşyrym-aşyrym gomlar uzak sähralara ýaýrap, geriş-geriş gum depeleri bilen seleşip gidýärdi. Bütin dünýä mukamdan dolup çäýkanyp ýatyrdy. Tüýnükden beter sähraýy çopanyň bolşuna hezil edinip, şowhun turzup duran adamlardan indi ses-selem çykanokdy. Mukamyň tolkunlary adamlaryň ýüregine bir güýc bilen baryp urulýardy-da, olary düýrmegi bilen dolap alyp gaýdýardy. Şeýdip, ol tolkunlar atly bagşylaryň daşyndaky märekesini hem ýuwdup başlady. Daşynyň märekesi dagan bagşylaram gazma dutarlaryny düñderip goýdular-da, tolkunyň zarbyna düşen agaç bölejigi ýaly bolup, sähraýy çopanyň mukamynyň owsunyna bükdürilip bardylar. Olar hazır ýeňmek hakynda-da, ýeňilmek hakynda-da pikir edenokdylar. Olar giň sähranyň üstünden öwüsýän mylaýym şemal ýaly ýakymly, asmana ümzük atýan deňiz gomlary ýaly kuwwatly mukamyň gudratyndan ýaňa humat bolşup durdular.

Şobarmaňa gelinli öydäki gelin-gyzlaram bu gudraty görkezýän adamyny görmek, synlamak üçin öýün gamışyny, durlugyny aýryp taşladylar. Diňe täze gelen gelniň öñündäki haly çuwal galdy. Tüýdükçi gelin-gyzlara hem görner ýaly, olaryň öñünü tutup duran adamlaryňam baryny aşak oturtdylar. Tüýdükçiniň daşyny gallap duran adamlar sap-sap bolup duran agyr goşuna meňzese, bir gapdalda ülker ýaly bolup duran gelin-gyzlar gülälekli meýdany ýada salýardy. Ömür agyr sürüleri, gülälekli giň meýdany, ümmülmez sährany hüwdüläp gelen tüýdükçiniň bu güzel görünüşe göwni göterilipdi. Ol indi dik duran ýerinden çalaja

çaýkanyp mukam çalýardy. Tüýdük käte çalaja ýokary galýardy, käte aşak düşýärdi. Onuň hereketine kybap mukamyň owazy hem tolkun atyp-tolkun atyp gidýärdi.

Tüýdükçi çalyp oturan mukamyny tamamlady-da, tüýdüğini agzyndan aýryp, uludan demini aldy. Töweregine çalaja nazar aýlady. Märeke ýere çüýlenen ýalydy. Hälki ulumsylyk bilen gepleyän baýam ön hatarda agzyny açyp durdy. Tüýdükçi sesini çykarmış, tüýdüğini ýene agzyna ýetirdi. Bu gezek tüýdüğiň owazy üýtgeşik bir güýç bilen ýaňlanyp başlady. Beýle mukamy uludan-kiçä heniz eşiden ýokdy.

Birden diňleýjileriň gözüniň öňünde giň türkmen sährazy ýaýylyp giden ýaly boldy. Al-ýaşyl öwsüp oturan gülli-güllekli meýdanlar, peýwagtyna agyp-dönüp ýören goýun sürüleri, bökjekleşip ýören owlak-guzular, iner-maýalar, boýny bir gez bedew atlar, kebelejik ýaly ganat kakyşyp ýören taýçanaklar, süýt sagyp oturan, ýanlyk ýaýyp duran gelingyzlar – bu zatlaryň bary bu mukamda janly ýaly bolup görnüp durdy. Dünýäde bir reňk, bir öwüşgin bar bolsa şu mukamda bardy. Dünýäde bir süýji duýgy bar bolsa şu mukama siňipdi. Bu mukam baharyň tämiz şemalydy. Bu mukam cyrpynup ýatan deňizdi. Bu mukam şildiräp akyp ýatan tämiz çeşmedi. Bu mukam ýanyp duran otdy. Özbaşyna bir gözellik dünýäsidi. Ol dünýä erk edip duran bolsa sähraýy türkmen ýigididi.

Bütin märekäniň nazary şol ýigide dikilipdi. Diňe bir adam bilen onuň arasynda galyň diwar bardy. Gelniň öňünde gerilgi haly çuwal sazanda ýigidi onuň nazaryndan gizleýärdi. Sazanda ýigidi görmese-de, tüýdüğiň owazy ýaňlanyp başlan pursatyndan beýlæk gelniň kalby şol owaz bilen badaşypdy. Tüýdugin zaryn owazy onuň ýüregini päki ýaly gyýym-gyýym edýärdi. Onuň ýüregi kükregine sygman, şol erkana owaz ýaly giň sähralaryň üstünde ganat gersem diýyärdi. Ol özünüň çagalyk döwrüni, owlak-guzy ýaly erkana bökjekläp gezen günlerini ýatlaýardy. Häzir bolsa tüýdüğiň owazy oňa şol döwrüň sähra şemaly ýaly hemişelik geçip gidendigini, indi onuň galan ömrüniň zyndan ýaly durmuşda geçjekdigini tekrarlaýan ýalydy. Onuň gözüniň öňünde perde bolup duran haly çuwal azat dünýä bilen onuň arasynda müdimlik serhet çekip duran ýalydy. Bu gün onuň iň bagtly günü

bolmalydy. Bu dabarasy dag aşan toý onuň toýydy. Bu gün adamlaryň ýadynda uzak wagtlap galar. Nurly baýyň toý eden günü diýerler. Dünýägözeliň çykan günü diýerler. Bu gün onuň şatlanmaly, depeso göge ýetmeli günü. Emma ol häzir şatlanmaýardy. Tüýdugiň owazy hem onuň göwnüni götermeyärdi. Iň baý adamyň gelni bolmak her kime ýetdirip duran bagt däl. Gör, näçe gelin-gyzlar onuň bagtyna gözügidijilik bilen seredýändirler. Şeýle dabaraly toýy kim küýseyän däldir öýdýän? Emma Dünýägözel şatlanmaýardy. Ol näme üçin şatlansyn. Baýlyk onuň üçin hiç zatdy. Ol ýekeje günüň erkinligini dünýäniň ähli baýlygyna berjek däldi. Baýlyk hakda pikir edende, baýlyk onuň depesinden agyr ýük bolup basýardy, dünýäsini daraldýardy. Şol baýlyk däлmi onun bagtyny ýatyran? Şol baýlyk däлmi ony gyrnak kimin satyn alan? Ol özünü şol baýlygyň eýesi däl-de, gyrnagy diýip duýýardy. Baýlyk diýen düşünje özüne dahylsyz zat ýaly, gaýta üstüne abanyp duran howp ýaly duýulýardy. Ol özünün ykbalynyň kim bilen çatylýandygyny hem bilmeyärdi. Berilýän ýigidi hakda «kem akylrakmyş» diýen sözden başga gulagyna ilen zat ýokdy. Ony ömründe bir gezek görmändi. Birem şu getirilenden soñ ony meýdana alyp giden gyzlaryň biri «Lala han-a «Dünýägözel gyz bilen ala palasyň aňrysynda hezil edineris» diýýämiş» diýip gülüpdi. Bu sözler onuň ýüreginden hanjar bolup geçipdi. Görene özünü oýnatdyryp ýören Lallanyň keşbi oňa maýmynpisint bir zat bolup görnüpdi. Şonuň üçinem häzir tüýdugiň zaryn owazy onuň göwnüni götermäň, gam laýyna batyrypdy. Häzir onuň toýy tutulman, tüýdük onuň şum ykbalyna aglap duran ýalydy. Tüýdük ony müdimilik ara açan erkana sähralara çagyryárdy. Tüýdugiň owazy onuň köýüp galan arzuwydy. Ol näçe gjelerini tüýdugiň täsin owazyna gulak salyp geçiripdi. Ol näçe gjeleri özuniň sulhy alan ýigidi Seýidiň alyslardan gelýän tüýdük owazyna diň salyp geçiripdi.

*Dünýäm, haw, Dünýäm haw,
Gel ýanyma, Dünýäm haw!
Saçlaryny şemal bolup daraýyn,
Gözleriňe bägül bolup ýaraýyn,*

Dünýäm haw, Dünýäm haw! –

diýip, Seýidiň tüýdüğiniň owazy ony öz ýanyna çagyrýardy. Ol hyýalynda onuň ýanyna uçup barýardy. Onuň boýnundan çemen bolup oralýardy. Şonda tüýdugiň owazynda giň hem gözel dünýäni, tükeniksiz arzuwlary wada berýän bir zat bardy. Häzir bolsa tüýdugiň owazy onuň gulagyna özünden el üzüp barýan arzuwlarynyň owazy bolup ýaňlandy. Häzirem niredendir bir ýerden Seýidiň tüýdüğiniň owazy ony çagyrýan ýaly bolup durdy. Emma ol owaz ýetip bolmajak bir alyslykdan eşidilýärdi. Ol häzir öz kalbyndan çykaryp bilmédik mukaddes arzuwyny kalbynyň iň bir gizlin ýerinde müdimilik jaýlaýardy. Ol Seýide daşyndan guwanyp gezipdi. Ol belki Dünýägözeliň özünü söýendigini bilenem däldir. Nämedir bir zat onuň öňüne böwet bolupdy. Häzirem oňa tüýdük çalyp duran Seýit ýaly bolup duýuldy. Ol gelen bolaýmasyn diýip pikir etdi. Häzirem oňa gerlen haly çuwal Seýit bilen arasyна sarsmaz gala salyp duran ýaly bolup göründi. Onuň aňyrsyndan Seýidi görjek bolup garady. Emma çuwalyň yüzündäki al-elwan nagışlar onuň gözleriniň öňüni ümezleden gözýaş bilen utgaşyp, alasarmyk sekile girdi. Haly çuwal onuň gözüne keç ykbalynyň şekili bolup göründi. Ol tegelek göli özüniň ýaşdan püre-pür gözlerine meñzetdi. Ondaky ýiti gyzyl reňk onuň gözüne akyp duran ganly ýaş bolup göründi. Ol hemme zady unutdy. Indi onuň bar pikiri haly çuwalyň aňyrsyndaky Seýit hakdady. Onuň göwnüne ol Seýitden başga hiç kim bolmaly däldi. Tüýdükçi sonky mukama başında onuň ýüregi kükregine sygmady. Ol-a haly çuwal eken, häzir tüýdükçi ýigit bilen arada daş gaýa bolsa-da, ol serpип taşlajakdy. Hakykatdanam, onuň öňünde keserip duran ýonekeý bir haly çuwal däldi. Ol gaýadanam aýylganç diwardy. Ol türkmen zenany bilen erkinligiň arasyна çekilen gaýady. Henize çenli ony ýikmak barada pikir edip bilen zenanam ýokdy. Ol perdäni zyňyp taşlap biljek güýjem ýokdy. Emma häzirki mukam şol güýji döretdi. Dünýägözel mukamyň iň joşam pursatynda çuwaly serpип, mukam çalyp duran ýigide nazaryny dikenini duýman galdy. Emma ol allanypdy. Tüýdük çalyp duran Seýit däldi. Başga bir ýigitdi. Emma ol häzir hiç zady duýanokdy.

Mukam ony özüne bent edip taşlapdy. Ol çuwaly serpenini hem bilenokdy; asyrlar bări türkmen zenanynyň öňüne böwet bolup duran gaýany böwsenini hem duýanokdy...

Tüydükci ýigit mukamy tamamlady-da, töweregine bir laý göz aýlady. Märeke henizem sarsman durdy. Birden oniň nazary çuwaly serpip, özüne syn edip oturan gelne düşdi. Doňup galdy. Märeke niň nazary şol tarapa dikildi. Gelin bolsa henizem dünýäden bihabar otyrды. Ony bir aýalyň içini çekip gygyran sesi özüne getirdi:

– Toba, o gelin çuwaly serpip oturyberipdir, gyz!

Şol pursatda çuwalyň etegi agyr gaýa bolup aşak çökdi. Märeke bırhili tolgunjak ýaly etdi. Nurly baý yüzünü ak-tam edip, lampa çökdi. Şol wagtam bir ak sakgal ýaşuly orta çykdy.

– Adamlar, rahatlanyň. Baý, aýyp etme senem. Bu ýerde aýyplara zat ýok, adamlar – diýip, ol söze başlady. – Çuwalyň serpilmegine gelin günükär däl. Ony serpen jadyly mukam. Men bütin ömrümi gara gazma dutary gazap geçirdim. Henize çenli daşymdaky märeke ni elinden alyp bilen adam ýokdy. Emma bu gün gudrat döredi. – Onsoň ol çopan ýigide yüzlendi. – Ýagşu ýigit çuwal serpen mukamy ýene bir gezek çal.

Märeke demini almaga-da ýetişmänkä, mukam täzeden ýaňlanyp başlady. Gyzlar bu gezek gelniň öñündäki haly çuwaly hem aýryp taşladylar. Iki sany gyz bolsa gelniň kürtesiniň her haýsy bir synyny tutup otyrды. Mukam sähralary bagyrtlap tolkun atýardy. Gelniň bolsa gözünden şol mukamyň düwmeleri ýaly bolup, dür monjuklary togalanyp gidýärdi. Ýok, ol çuwal serpip, ile ryswa bolany üçin aglamaýardy, ol mukam öz ykbalyndan närazy betbagt gyzyň ýüregindäki gert baglap ýatan hasratyň böwedini ýarypdy. Ol özüniň keç ykbalyna aglaýardy. Häzir onuň arka diräre mukamdan güýçli hossary, derdini paýlaşara mukamdan ýakyn syrdaşy ýokdy.

Fewral, 1974.

Nargylyç HOJAGELDIÝEW. Hekaýalar